

Повернення переселен_ок і біжен_ок: що впливає на рішення

Авторка: Олена Сирбу

У квітні 2022 року порівняно з першими тижнями повномасштабної війни Росії проти України стрімко зростає кількість людей, які перетинають державний кордон України на в'їзд. З 24 лютого до 20 квітня в Україну [повернулися](#) 1 млн 100 тис. людей. Більшість цих людей виїхали з України після початку повномасштабного вторгнення Росії. За [даними](#) Державної прикордонної служби України, щодня в Україну повертаються 25-30 тисяч осіб. 16-17 квітня кількість перетинів українсько-польського кордону на в'їзд вперше з 24 лютого [перевищила](#) кількість перетинів на виїзд. За інформацією ДПСУ, на початку повномасштабного вторгнення поверталися переважно чоловіки призовного віку, натомість на другий місяць повномасштабної війни в Україну в'їжджають жінки, діти та літні люди.

В Управлінні Верховного комісара ООН у справах біженців [провели інтерв'ю](#) з 518 людьми, які протягом 3-19 квітня перебували на кордоні й планували в'їхати в Україну з Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та

Молдови. Згідно з результатами опитування, **84% респондент_ок планують повернутися у місце, де вони раніше проживали в Україні.**

11-17 квітня Міжнародна організація з міграції (МОМ) [провела](#) третій раунд репрезентативного опитування загального населення України, що дозволило зібрати інформацію про внутрішнє переміщення та мобільність людей в умовах повномасштабної війни. За оцінками МОМ, **2 млн 775 тис. внутрішньо переміщених осіб** повернулися у місця, де вони постійно проживали до початку повномасштабного вторгнення. У МОМ оцінюють, що у північні регіони України станом на той час повернулися майже третина ВПО, у Київ – 20%. Переважна більшість ВПО, які повернулися, у майбутньому не планують виїжджати зі свого місця проживання.

Більшість людей, які виїхали з місця постійного проживання, кажуть, що планують повернутися найближчим часом або після закінчення війни. За [результатами](#) загальнонаціонального опитування соціологічної групи «Рейтинг», проведеного 26 квітня, **майже чверть тих, хто покинули місце проживання, планують повернутися найближчим часом, третина мають намір повернутися пізніше.** Водночас 43% готові повернутися додому після закінчення війни. [Дані](#) опитування Центру Разумкова, у межах якого опитали 101 респондент_ку при перетині державного кордону пішки чи на авто у Закарпатській області, свідчать про те, що 79% опитаних планують повернутися по завершенню війни.

У цьому тексті ми здійснили огляд основних факторів, які можуть впливати на рішення повернутися або не повернутися у місце, де переселен_ки й біжен_ки проживали до 24 лютого 2022 року, і пов'язаних із цим викликів.

У цьому тексті ми використовуємо слово «біжен_ка» для позначення всіх людей, які через війну були вимушені виїхати з України до інших країн – незалежно від того, чи вони отримали або подалися на отримання статусу біженця.

● Причини повернення переселен_ок і біжен_ок

За словами третини респондент_ок, які взяли участь в опитуванні Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, одним із найголовніших чинників, що вплинули на бажання повернутися, є їхнє сприйняття **безпекової ситуації в Україні.** Люди, які виїхали з регіонів, що віддалені від зон активних бойових дій і вважаються більш безпечними, з більшою ймовірністю можуть повернутися найближчим часом. Крім цього, люди можуть планувати повернутися в деокуповані населені пункти, передусім Київської, Чернігівської, Сумської областей.

Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, третина опитаних повертаються для **возз'єднання родини**. Частина людей повертаються з-за кордону, щоби [допомагати](#) близьким, зокрема старшим родич_кам, які перебувають в Україні. Жінки з дітьми, чий партнер_ки залишилися в Україні, [повертаються](#) до своїх родин через те, що не змогли влаштуватися на новому місці, зокрема знайти роботу чи доступне житло, або потребують допомоги у догляді за дітьми.

Переселен_ки та біжен_ки зіштовхуються з проблемами чи складнощами у пошуку **доступного й комфортного житла**, що впливає на рішення повернутися. У межах дослідження Управління Верховного комісара ООН у справах біженців таку причину повернення назвали 5% опитаних. Частина людей розмістили у тимчасових прихистках, таких як гуртожитки або готелі, спортзали або виставкові центри, що є не найбільш зручним житлом для довгострокового проживання. У громадах, які приймають людей в інших країнах, біжен_ок можуть поселити у доступне соціальне житло. Втім, цей ресурс є обмеженим. Не всі переселен_ки та біжен_ки мають достатньо фінансових ресурсів, аби орендувати житло у довгостроковій перспективі. Крім того, через масове переміщення людей кількість доступного для оренди житла як в Україні, так і у найбільш популярних серед біжен_ок містах за кордоном — наприклад, Варшаві або Берліні — зменшилася. З різних причин люди можуть не їхати у менші міста, де орендувати житло може бути простіше, а тому зрештою повертаються в постійне місце проживання станом на 24 лютого 2022 року. Ймовірно, на рішення повернутися також впливає наявність власного житла у постійному місці проживання. Для частини жінок пошук житла у нових місцях може бути ускладнений наявністю дітей і ризиком зіштовхнутися з [сексуальним насильством](#) з боку тих, хто надає житло. Це також може збільшувати ймовірність повернення.

У тих, хто покинули постійне місце проживання і втратили роботу, можуть виникати труднощі з **працевлаштуванням**. За результатами опитування Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, через це повертаються 5% респондент_ок. Внутрішньо переміщеним особам може бути складніше знайти роботу через скорочення кількості вакансій на ринку праці, брак зв'язків, упереджене ставлення до переселен_ок. Пошук роботи за кордоном ускладнюється низкою бюрократичних процедур, зокрема реєстрацією свого легального статусу — наприклад, отримання тимчасового захисту в ЄС, — легалізацією документів про освіту, потребою стати на біржу праці. Частині людей буде важко знайти роботу, що відповідатиме їхній кваліфікації, зокрема і через брак знання місцевої мови. Крім цього, у країнах ЄС при працевлаштуванні можуть віддавати перевагу громадянам ЄС і тим, хто отримує допомогу по безробіттю, що також може ускладнити процес пошуку роботи для біжен_ок з України. Знайти роботу також може бути важче тим, кому органи влади надали житло у малих містах або селах.

26 квітня Кабінет Міністрів України [прийняв](#) постанову № 481, згідно з якою працівни_ці, член_кині виконавчих органів і керівни_ці суб'єктів господарювання державного сектору економіки не можуть дистанційно працювати за межами України, лише у випадку службового відрядження. Це означає, що працівни_ці державного сектору, які виїхали з України, будуть змушені або повернутися, або звільнитися.

Частина людей можуть повертатися через **брак власних фінансових ресурсів і обмеження соціального забезпечення**, яке пропонують міста і країни, що приймають біжен_ок. Соціальних виплат може не вистачати на забезпечення мінімально гідного рівня життя. У березні та травні 2022 року всі внутрішньо переміщені особи (ВПО) могли отримати 2000 грн, а переміщені діти й люди з інвалідністю – 3000 грн. З травня 2022 року допомогу зможуть [отримати](#) лише ВПО з територій, де ведуться активні бойові дії або які перебувають у тимчасовій окупації, й ті, чие житло було пошкоджено або зруйновано. Крім цього, з'являються [ініціативи](#) надання адресної фінансової допомоги ВПО від міжнародних організацій. У країнах ЄС, які є пунктом призначення переважної більшості біжен_ок, діють різні правила надання соціальної допомоги. Наприклад, у Польщі, куди виїхала найбільша кількість людей, дорослим [надають](#) одноразову грошову допомогу в еквіваленті 300 злотих (станом на 28 квітня це орієнтовно 2000 грн). Водночас у Німеччині з 1 червня фінансова допомога українським біжен_кам [складатиме](#) 400 євро щомісяця (станом на 21 квітня це орієнтовно 12700 грн). Грошова допомога є важливою ініціативою і допоможе прожити перші місяці після переселення. Проте, залежно від країни й обставин, частині людей може не вистачити цієї допомоги для забезпечення власних потреб. Процес отримання соціальної допомоги може бути незвичним, бюрократично складним і затягнутим, хоча необхідність її отримати є нагальною. Це може впливати на рішення повернутися, навіть попри безпекові ризики.

Рішення повернутися в Україну з інших країн може бути зумовлене **обмеженнями адміністративної системи** конкретної країни. Для того, щоб отримати тимчасовий захист, соціальну допомогу, медичне страхування, потрібно пройти низку бюрократичних процедур. Зокрема, потрібно провести багато часу у чергах без чіткого розуміння, скільки триватиме процес отримання допомоги. Таке очікування може бути складнішим для людей з дітьми, людей літнього віку, людей з інвалідністю.

Обмеження адміністративної системи в межах України також може впливати на бажання повернутися в місце, де переселен_ки постійно проживали до початку повномасштабної війни. Так, чоловіки мають стати на військовий облік на новому місці, однак велика кількість людей і збільшення навантаження на центри комплектування (військкомати) можуть зумовлювати великі черги. Усі переселен_ки можуть отримати довідку про те, що вони є ВПО. Ця довідка потрібна для отримання

державної грошової допомоги. Водночас у деяких містах України люди годинами [чекали](#) своєї черги на подання документів на статус ВПО, а дата отримання довідки могла бути [призначена](#) на червень. З 20 квітня довідку [можна](#) отримати також у електронному вигляді через додаток «Дія», однак до цього варіанту теж є [зауваження](#). Частина людей можуть хотіти уникнути досвіду реєстрації як ВПО, а тому приймають рішення повернутися.

Можливість коротко- або довгострокового повернення з країн ЄС зумовлена **особливістю політик ЄС щодо громадян_ок України**, зокрема безвізом і Директивою про тимчасовий захист. Ті, хто мають біометричний закордонний паспорт і не подавалися на дозвіл на проживання у межах тимчасового захисту, можуть перебувати на території ЄС у межах чинних правил в'їзду для громадян_ок України, а саме 90 днів протягом кожних 180 днів. Тимчасовий захист, на який переважно подаються ті, хто виїхали з України, має суттєву відмінність від статусу біженця в аспекті можливості повернутися додому. Ті, хто подалися або вже отримали тимчасовий захист, мають можливість повернутися в Україну в будь-який момент. Короткострокове повернення також не означає втрату тимчасового захисту в ЄС.

За результатами опитування Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, 20% респондент_ок повертаються в Україну на **короткий термін**. Серед причин короткострокового повернення є потреба забрати речі, вивезти близьких людей або домашніх тварин, перевірити цілісність житла, побачитися з родич_ками, а згодом знову поїхати у більш безпечне місце в Україні або поза її межами. Крім цього, частина людей планували вивезти близьких, зокрема дітей і старших родич_ок, у безпечне місце за кордоном, а самі повернутися.

● Причини, через які переселен_ки та біжен_ки можуть не повернутися

Що довше триватимуть воєнні дії, а біжен_ки та ВПО залишатимуться у громадах, які їх прийняли, то [з меншою ймовірністю](#) вони повернуться в Україну. Вони матимуть більше часу та можливостей, щоби вивчити мову, знайти роботу й інтегруватися у місцеві спільноти. Крім цього, їм може бути важче реінтегруватися у громаду, яку вони покинули.

Родини з дітьми, які **підуть у школу або вступають у заклад вищої освіти за кордоном**, з меншою ймовірністю швидше повернуться. Ті, хто почнуть здобувати середню, професійну або вищу освіту в інших країнах, матимуть більше можливостей вивчити мову й інтегруватися в місцеві спільноти. Крім цього, ймовірно, родич_ки, які виїхали разом з ними, також довше залишатимуться за кордоном.

Ті, хто до початку повномасштабного вторгнення **мали вищу освіту, володіли іноземними мовами, мали високий рівень доходу та були більш мобільними**, матимуть більше можливостей влаштуватися за кордоном. Вони зможуть повертатися в Україну на короткостроковий термін, щоб побачитися з родич_ками та друзями, які залишилися, проте з меншою ймовірністю повернуться на довгостроковий період. Водночас частина цих людей зможуть згодом повернутися в Україну на довгий період, якщо з'являться можливості для працевлаштування чи професійного розвитку.

Люди, які **до початку повномасштабної війни планували виїхати з України**, з більшою ймовірністю поїдуть і не повернуться згодом. Ті, хто **сезонно або постійно працювали за кордоном**, матимуть більше можливостей залишитися у відповідних країнах і перевезти своїх рідних. Крім цього, після відкриття кордонів для військовозобов'язаних чоловіків частина з них можуть поїхати за кордон для возз'єднання з член_кинями родини, які виїхали раніше.

Люди, які **отримували державну соціальну допомогу в Україні** та змогли виїхати після 24 лютого у країни, де стандарти соціального захисту є вищими, з меншою ймовірністю повернуться, поки матимуть можливість отримувати допомогу у цих країнах, зокрема у вигляді грошових виплат. Крім цього, людям з інвалідністю, які є менш мобільними, може бути складніше повернутися в місце, де вони проживали до 24 лютого.

Представни_ці дискримінованих груп населення, ймовірно, довше залишатимуться у країнах, де рівень дискримінації є меншим, ніж в Україні. Водночас ставлення до людей із вразливих груп населення, зокрема до ром_ок або ЛГБТК+, які змогли поїхати, може бути дискримінаційним як у громадах, які їх **прийняли**, так і у місцях, куди вони повертаються. Через травматичний досвід, пов'язаний з війною та евакуацією, а також через зміну соціально-економічної ситуації в Україну може не повернутися частина громадян_ок інших країн, які навчалися чи працювали в Україні, але виїхали після 24 лютого 2022 року.

● Виклики повернення переселен_ок і біжен_ок

Повернення у місця, де переселен_ки та біжен_ки проживали до початку повномасштабної війни, пов'язане з низкою проблем і викликів як для самих людей, так і для громад.

У населених пунктах, куди масово повертаються їхні мешкан_ки, може бути **небезпечніше, ніж здається**. Безпекова ситуація також може швидко змінитися, адже існує ймовірність посилення або відновлення воєнних дій. Це зумовить необхідність повторно евакуюватися і збільшить

навантаження на транспортну інфраструктуру. Тому військовій адміністрації, зокрема Києва й деокупованих населених пунктів, радять не повертатися до стабілізації безпекової ситуації. Попри рекомендації органів влади, частина людей самостійно зважують безпекові ризики і приймають рішення повернутися. Крім цього, частина населених пунктів, зокрема ті, які нещодавно звільнили з окупації, можуть бути закриті на в'їзд для цивільного населення. Вже відомі випадки смерті цивільного населення внаслідок підриву на замінованих територіях.

Для **відновлення повноцінного функціонування міської інфраструктури** потрібен час, водночас повернення людей може мати позитивний вплив на економічне відновлення міст. Люди, які повертаються, можуть перевантажувати критичну інфраструктуру. У містах, де припинилися активні бойові дії або які звільнили з окупації, працює обмежена кількість магазинів і аптек, частково або повністю не працює громадський транспорт, можуть бути пошкоджені системи електро-, водо- та газопостачання, може бути перекрито частину доріг або мостів, зведено блокпости. Водночас повернення людей і відновлення економічної активності означає сплату податків як працівниками, так і споживачами. Зрештою, наповнення міського бюджету дозволяє швидше відновити діяльність міської інфраструктури.

Частині людей немає куди повертатися через те, що їхнє **житло було пошкоджене або зруйноване**. Зараз органи місцевого самоврядування й волонтери [розв'язують](#) цю проблему через тимчасові рішення: побудову модульних містечок, надання вільних місць у гуртожитках, переоблаштування нежитлового фонду під потреби переселенців. Наприклад, 16 квітня у Бородянці [встановили](#) перші модульні будинки для рятувальників і волонтерів. Згодом їх можна буде використати для розміщення людей, які втратили житло. Крім цього, ті, хто втратили житло, [можуть](#) подати заявку на компенсацію пошкодженого майна. Це може бути складніше зробити тим, хто ще не повернувся, оскільки до заяви потрібно долучити візуально задокументоване підтвердження зруйнованого житла.

Частина людей після повернення **не зможуть одразу знайти роботу**. За даними [опитування](#) соціологічної групи «Рейтинг», понад третина тих, хто мали роботу до початку повномасштабної війни, досі її не мають. Люди могли втратити роботу внаслідок закриття підприємств, скорочення штату або звільнення через те, що вони поїхали і не вийшли на робоче місце. Водночас українці зможуть [отримати](#) допомогу по безробіттю через мобільний додаток «Дія» або електронні сервіси Державної служби зайнятості.

Станом на 28 квітня 2022 року **процедура коротко- і довгострокового повернення в Україну не є остаточно врегульованою** органами державної влади країн, які приймають біженців. Люди, які отримали тимчасовий захист і хочуть повернутися на короткий термін, можуть не

знати, чи вплине ця поїздка на їхній легальний статус у країні, що їх прийняла. Наприклад, в Австрії досі немає офіційної інформації щодо того, як надовго можна повернутися в Україну без втрати тимчасового захисту. Представни_ці поліції кажуть про термін від кількох днів до кількох тижнів, проте офіційної інформації від органів влади немає. Також може бути незрозуміло, чи зможе людина знову податися на тимчасовий захист, якщо вона поїде в Україну на довгий термін, але через зміну безпекової ситуації буде змушена евакуюватися повторно.

Повернення в Україну може стати викликом для тих, хто [отримуватиме юридичний статус біженця](#). Це може бути неможливо під час розгляду заявки на отримання статусу, який зазвичай є тривалим і може займати півроку або більше. У процесі розгляду заявки у заявни_ці вилучають паспорт. Крім цього, статус біженця втрачається при поверненні у країну, з якої людина виїхала.

Попри те, що частина людей виїхали з України без документів, міністр закордонних справ Дмитро Кулеба [обіцяє](#), що вони матимуть можливість безкоштовно оформити посвідчення особи на повернення до України. Натомість у людей, які виїхали за кордон як **супровідни_ці неповнолітніх осіб без документів**, можуть виникнути проблеми при спробі повернутися в Україну. Тому після прибуття до місця призначення таким людям [потрібно](#) звернутися до консульства або посольства України, щоби поставити неповнолітню особу на тимчасовий консульський облік і пройти низку інших процедур. Також викликом може бути **повернення громадян_ок інших країн**, які навчалися або працювали в Україні, через необхідність отримати візу для в'їзду в Україну.

Просимо підтримати наближення перемоги через пожертви на допомогу [Збройним Силам України](#) та [гуманітарним ініціативам](#).

[Пожертви](#), які ми наразі отримуємо на власну дільність, будуть спрямовані на дослідження й аналітику стосовно впливу війни на цивільне населення. Дякуємо за підтримку людям, які зробили пожертви, Празькому громадянському центру, Міжнародному фонду Відродження та Представництву Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні.